

חזון העתיד של ח"נ ביאליק

או: מה היה המשורר הלאומי אומר על
ארגוני הג'יהאד בעידן הגלובליזציה

זיוה שמיר

בימים אלה, שבהם מכל עבר נשמעת אצלנו השאלה הסתמית "מה יהיה?", מצאתי לראוי לבדוק מה חשב ביאליק על העתיד; אלו פרוגנוזות היו באמתחתו ואלו מהן זכו להתממש במשך הזמן. אפשר שמאז חורבן הבית ניתנה הנבואה לשוטים, אבל אותם חכמים אמיתיים ספורים שאינם נופלים בחלקו של כל עם בכל דור – יודעים לא אחת לראות למרחוק, לזהות את סימני הפאות בעודם באבם, במצב עוברי, בטרם קרמו עור וגידים. ח"נ ביאליק לא אהב אמנם את התארים "נביא" ו"חוזזה", שהעתיר עליו הציבור בעקבות שירי הזעם והתוכחה שכתב מפי נביא ישן-חדש, אך תחזיותיו, למיטב ידיעתי, מעולם לא החטיאו ולא נתבדו. הוא זלזל אמנם בגלוי בכל האצטגנינים והמעוננים, מחשבי הקצין ומגידי העתידות, אך השמיע פרוגנוזות לא מעטות שהוכיחו את עצמן במרוצת השנים, ולפעמים אפילו נתממשו לנגד עיניו הרואות. רק אחת מתחזיות אלו, שכוונה לעתיד הרחוק, עדיין מחכה להגשמתה, ואותה אזכיר בהמשך דבריי.

פרופסור זיוה שמיר, חוקרת ספרות באוניברסיטת תל-אביב, היא מעורכי המהדורה המדעית של כל כתבי ביאליק. חיבורה השמיני על יצירת ביאליק המשורר, הגבירה והשפחה, ביאליק כסופר דו-לשוני עתיד לראות אור בהוצאת הספרים של אוניברסיטת בר-אילן והוצאת הקיבוץ המאוחד.

בכל סופר גדול יש גם מן ההיסטוריוסוף "בעל המחשבות", המנסה – בניגוד להיסטוריון המקצועי שמתעד את העבר – לנתח תהליכים מן העבר ולחדד בעזרתם את ראיית הנוכח. מכל מקום, בכל הסופרים העבריים הגדולים – מיל"ג ועד אלתרמן – מתגלה מפעם לפעם הדחף הזה לחזות את חזון הבאות, ולו רק כדי שיוכל הסופר להתייבב על מגדל השמירה של "הצופה לבית ישראל" ולהתריע מפני הסכנה. יל"ג, מחשובי המשכילים, ניבא לדעתו ב"קוצו של יוד" (בין השאר הוא כתב יוד בו"ו שרוקה, כי רמז לגורל היהודי), בשיר שהחל להיכתב בעיצומה של תקופת ההשכלה, את סופה של תקופה זו ואת השבר הנורא שחוללה בחיי עם ישראל לצד הברכה שהביאה אֶתה ל"רחוב היהודים".

עגנון על החלשות הרעיון הציוני ואלתרמן על אובדן הרוח

עגנון ניבא כמדומה ברומן **תמול שלשום**, שנכתב בשנות מלחמת העולם השנייה והמאבק על עצמאות ישראל אך עלילתו מתרחשת כארבעים שנה קודם לכן, בשנות העלייה השנייה, את היחלשותו של הרעיון הציוני ואת עלייתם של הלכי רוח בתר-ציוניים, הנקשרים להתחזקותה המחודשת של הדת בגרסתה החרדית הלא-ציונית שננטשה על ידי החלוצים. יצחק קומר מתחיל את דרכו כחלוץ, ומסיים אותה, מבחירה או מאונס, בין נטורי קרתא, שוללי הציונות.

אלתרמן, שהיה מגדלור ומצפן לדורו, ניבא בשירו האחרון, שנכתב ב־1970, את התהליכים המתרחשים בעצם ימינו אנו, שעה שרוב אנשי הרוח שלנו עסוקים יומם ולילה בהוקעה עצמית. הוא ידע לראות למרחוק כי עם המאבד את החישוקים הרוחניים הנותנים לו את טעם החיים ואת הצידוק למאבקיו, בעצם מאבד אט-אט את עצמו לדעת: "אז אמר השטן: הנצור הזה / איך אוכל לו. / אֶתוֹ האומץ וכִּשְׁרוֹן המעשה / וְכִלִּי מלחמה ותושייה עצה לו. // ואמר: לא אטול כוחו / ולא רסן אשים ומתג / ולא מורך אביא בתוכו, / ולא ידיו ארפה כמקדם, / רק זאת אעשה: אכה מוחו / ושכח שֶׁאֶתוֹ הצדק." במילים "ושכח שאתו הצדק" דומה שאין כוונת הדברים ש"אֶתוֹ הצדק" במובן שהצדק כולו שלו ורק שלו. מובלעת כאן ההכרה הדרוויניסטית (ואין לשכוח שאלתרמן למד אגרונומיה והנדסה חקלאית) שכל אורגניזם שמבקש לשרוד ולהתקיים, חייב להיאבק על קיומו ולהבין שיש לקיומו צידוק; ובמקביל: שכל עם שֶׁיֵּצֵר הקיום מִפְּעָם בו חייב להכיר בתשתית המוסרית-ערכית של מאבקיו, וְלֹא – דינו להיכרת מארץ החיים.

לא תמיד הפרוגנוזות של האוחזים בעט סופרים מתממשות ככתבן וכלשונן, ואין לי שום כוונה להציע שישולב צוות של סופרים ואנשי רוח בחמ"ל של המטכ"ל או בבור של משרד הביטחון. יש ביניהם אחדים שהיו שמחים לשכוח ולהשכיח את חזון העתיד שלהם. הידוע שבהם אינו ישראלי דווקא, כי אם ההיסטוריון היפני אמריקאי פוקויאמה, שהשמיע ב־1989 נבואה בדבר קץ ההיסטוריה (כך קרא, זכור, לספרו מ־1992, שהרחיב את המאמר שכתב שלוש שנים קודם לכן), וזאת זמן קצר לפני קריסת ברית־המועצות, איחוד שתי הגרמניות, המלחמות שפרצו בעקבות התפרקות הרפובליקה היוגוסלבית, מלחמות המפרץ, אירוע מגדלי התאומים ושאר אירועים שטבעו את חותמם על העשור האחרון של המאה העשרים ועל השנים הראשונות של האלף השלישי.

בין ראיית הנולד לבין משאלת־לב

ובמקומותינו, ס' יזהר, בתכנית הטלוויזיה "סקאלה", שצולמה זמן קצר לפני פרוץ אינתיפדת הדמים, קבע שתמו המלחמות בינינו לבין שכנינו ובישר את סוף עידן מלחמות הדמים, שבו עם אחד יוצא להילחם בעם אחר פנים אל פנים. ואין המדובר רק באותם מקרים שבהם נבלעים אצל סופרינו הגבולות בין ראיית הנולד לבין משאלת לב יוקדת. מדובר גם בנבואות הבאות ליירא את הציבור מפני תוצאותיו הרות האסון של מהלך זה או אחר ולנבא "מלחמת אחים" עקובה מדם, ושאר נבואות זעם ותוכחה.

ביאליק, לעומת זאת, מעולם לא הסתכן בנבואות מפורשות כל כך, וגם התנזר מהשמעת נבואות תכופות, חדשות לבקרים. אף על פי כן, ואולי דווקא משום כך, הוא שימש כעין "מורה נבוכים" לדורו שגישש באפלה. אלה מבין קוראיו שידעו לכרות אוזן לזרמים התת־קרקעיים של יצירותיו, ידעו היטב לאיזה כיוון ולאיזו תכלית מכוונים הדברים. אחד־העם הסתפק בדרך כלל באמירות שעל דרך השלילה ("לא זה הדרך") – בביקורת נוקבת על דברונתם היתרה של יריביו, "הציונים המדיניים", ועל העשייה הדרדקית שהחלה להתרקם אז בארץ ובתפוצות. ביאליק, לעומתו, השמיע דברים קונסטרוקטיביים יותר, ולא הסתפק בציוויים שעל דרך השלילה. לפעמים אפילו הכתיר את דבריו בכותרת פוזיטיביסטית כגון: "מה נעשה לתקנתה של עירנו?". את מאמרו "הלכה ואגדה" סיים בדרישה: "בואו והעמידו עלינו מצוות! יותן לנו דפוסים לצקת בהם את רצוננו הניגר והרופס למטבעות

מוצקות וקיימות. צמאים אנו לגופי מעשים. תנו לנו הרגל עשייה מרובה מאמירה – – "את הדרישה הזו קיים, כידוע, הלכה למעשה, בחייו הפרטיים, ודאג כל ימיו שיהיה לו גם עיסוק "ממשי", שמחיי המעשה, כזה שאינו פורח באוויר. כשניהל באודסה בית דפוס משלו, הוא לא בחל גם במיני מלאכות של "צווארון כחול", התלכלך בדיו ובעופרת והאיץ בפועליו לקולן מחריש האוזניים של מכונות הדפוס.

אלו תהליכים היסטוריים חזה ביאליק מבעוד מועד? מאיר ויזלטיר כתב באחד משיריו כי "שנתיים לפני השואה לא קראו לשואה שואה". והנה, ביאליק, שישב בגרמניה בראשית שנות העשרים, כדי לשקם את הוצאת הספרים שלו ולהעלותה ארצה עם ציוד חדש, חזה מבשרו את ניצני התהליך וראה למרחוק לאן הדברים מובילים. הוא אמר באחד מנאומיו, כי לא ירחק היום ושואה תבוא על יהודי גרמניה. איש מלבדו לא העלה השערות כה מפורשות בשלב מוקדם זה. במקום אחר, הוא טען, ספק ברצינות ספק בציניות, כי האנטישמיות בגרמניה הנאצית היא נקמתה של הפגאניות המודרנית בעם שביער בשנותיו הפורמטיביות את האלילות מן העולם. את יהודי המזרח שישבו בערי גרמניה, בין שתי מלחמות העולם, הוא כינה בשם "צלמים" – מתים־חיים, הנעים בין שני העולמות באין מנוח.

האש הגדולה תאחז גם בגרמניה

המזהה את הצופן של האגדה "שור אבוס וארוחת יָרֶק", שנכתבה ערב עלייתו של המשורר ארצה, יבין שגלומה כאן גם הכרעה אישית וקולקטיבית לכונן חיים חדשים ביישוב קטן וָדל, ולא בביתו של הַטֶּבֶח (תרתי משמע) המאביס את אורחו, אך גם גורם לו לנוס על נפשו ולהקיא את בלעו. בשירו האחרון "איכה יירא את האש", שנכתב בעקבות שרפת הספרים בגרמניה הנאצית בשנת 1934, הוא חזה מתוך הבנה של היסטוריוסוף מרחיק ראות את סוף התהליך, שהסתיים כעשור לאחר מותו: "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה, וממשלת הזדון והאיוולת לקש ודלקו בה ואכלוה ושריד לא יהיה לה." כלומר, בצד האסון הלאומי תבוא גם תמוטתה של גרמניה הנאצית. האש הגדולה תאחז אמנם בכל חלקי העם, אך אש זו עתידה לשרוף, בסופו של דבר, גם את ממשלת הזדון והַרָשָׁע ולהביא לכיליונה. הוא דיבר, אפוא, על תמוטתה של גרמניה הנאצית כשזו עדיין עשתה את צעדיה הראשונים. במאמר על חכמת ישראל בלשון הגרמנית הוא התנבא כי לא ירחק

היום ויהודי גרמניה לא יוכלו לעסוק בתחום זה בניחותא, אלא ייאלצו לעבור בעל כורחם לשפה העברית.

בשנותיו האחרונות, לאחר שראה את עליית הנאצים ואת מנוסת יהודי אירופה לכל עבר, כתב את סיפורו "איש הסיפון", ובו רמיזות רבות למגילת אסתר. נזכר בסיפור גם אחיה של אשתו היהודייה של איש הסיפון, שנמלט מרוסיה בזמן המלחמה, ניסה למלט את רכשו, קנה בכל כספו שטיחים ובחר להובילם לפרס. לפנינו בבואה טרגיקומית להתרוצצותו של היהודי בעת צרה, בחסלו בן-לילה את כל רכשו ובהכניסו תבן לעפריים. פרס נזכרת כאן גם בשל הזיקה למגילת אסתר, שבה מצוי התקדים העתיק לתכנית כוללת להשמדת העם היהודי, ובה נזכרת המילה "יהודי" כארבעים פעם.

מצד אחד, בסיפור זה לועג ביאליק לכל כללי הגזע והמעמד, המוצא והייחוס, ורומז שוב ושוב לכך שהיהודים אינם גזע, ועל כן אין בחוקי תורת הגזע כל ממש לגביהם. יש יהודים הדומים לסורי הנוצרי, הנוסע באנייה, ויש יהודים צפוניים מפטרבורג, כמו אשתו היהודייה של המלח השבדי הנקלה (ששערו הבהיר הקלוש ועיניו התכולות המימיות אינן הופכות אותו לנציג "הגזע העליון"). המאחד את יהודי העולם הם עניינים שבתודעה – אמונות ודעות – ולא עניינים פיזיולוגיים כצבע שער ועיניים. ביאליק אינו חותר כאן לביטול המחיצות בין עמים, דתות וגזעים. להפך, הוא חותר כאן להפרדה בין עמים ולהקמת בית לאומי לעם היהודי, שבו יוכל אדם מישראל ליצור את תרבותו הייחודית ואף להשפיע ממקום מושבו על העולם כולו.

על סכנת ההפרדות לשבטים

לאחר עלותו ארצה, הטיף לביטול המחיצות בין עדות ולמיזוג גלויות. משהתבונן בתהליך הקליטה של יהודי התפוצות בתל-אביב, עירו, דיבר ביאליק באחד מנאומיו המרכזיים על סכנת ההפרדות לשבטים. הוא התריע על כך, שעם שובנו לארץ-ישראל – הסכנה בה"א הידיעה המרחפת עלינו כעם היא סכנת ההפרדות לשבטים. בגולה, כשהיינו עם מפורד ומפוזר, למרבה הפרדוקס היינו עם אחד, החוגג אותם חגים והמתפלל אותן תפילות, ודווקא עם שובנו ארצה, עלול לחול בקרבנו – כך חשש – תהליך של דיסאינטגרציה. את שיבת ציון הוא תיאָר

בנאומיו במונחים של הרמוניה תזמורתית, שבה כל כלי מוסיף את קולו הייחודי, והאנקדוטה התפלה שמביאים משמו על הספרדים ועל תרבותם היא בדיה גמורה. לא זכור לי שמישהו מלבדו התריע על הסכנה הזאת של ההיפרדות לשבטים, וזאת עוד בתקופת היישוב שהצטיינה בהשוואה לימינו בסולידריות לאומית, בסובלנות רבה יותר בין דתיים לחילוניים, בזמן שנראה היה להלכה שהשסע היחיד המאיים על האחדות הוא זה שבין מחנה הפועלים לבין הרוויזיוניסטים. ביאליק הרחיק ראות מן הפוליטיקאים, ודיבר על הסכנה האמיתית האורבת לפתחו של היישוב, ולא על אותם איומי סרק שהמדינאים חידדו והחריפו מתוך כוונה להשיג בעזרתם הון פוליטי. וכשאתה רואה היום את המדינה ההופכת לבליל של פרצופים חסרי זהות ודבק מאחד, בליל ובו יותר משנים-עשר שבטים שאינם מתחתנים זה בזה, אינך יכול שלא להבין שביאליק היטיב להבחין בתהליך הצנטריפוגלי הזה בעודו באֵבו ולחזות את תוצאותיו.

תופעת ה"סלבריטאים" – על לא עוול בכפם

ביאליק גם הבין, מתוך התבוננות בתהליכים שנתחוללו לנגד עיניו בימי שבתו ברוסיה ובגרמניה שלאחר המהפכה, כי המאה העשרים תהיה מאה אנטי-הרואית של אנשים קטנים, ולא של גאונים מרקיעי שחקים. בתקופתנו, בזמן שכל עיתונאי זוטור מתעקש לראות את שמו מתנוסס בראש כתבה, ולו יהא זה דיווח בן שורותיים על תגרת רחוב, אנו שוכחים שאלה שהורישו לנו את היצירות הגדולות ביותר של האנושות – לרבות ספר הספרים – לא טרחו לחתום עליהם ולא השאירו כמעט זכר לחייהם הפרטיים ברשומות הימים ההם. על מלוא סיפוקם באו בכך שהעניקו לאנושות יצירת מופת. ביאליק הזכיר לנו כי גם ביהדות נהגו לקרוא למחבר על שם ספרו, ולא לספר על שם מחברו: "החזון איש", "החת"ם סופר" "השל"ה הקדוש", "בעל שפתי כוהן" ועוד ועוד.

והנה, כך ניבא, באים עלינו "ימי מליצה חדשים", ימים שבהם כל אדם ההולך על קביים וחובש מצנפת גבוהה בטוח שהוא גם גבוה. הוא ניבא בדבריו אלה את תופעת הסלבריטאים – המפורסמים על לא עוול בכפם – הרווחת בסוף המאה העשרים. זאת הבין לאחר שעלה ארצה, והפך בן-לילה מ"משורר לאומי" אהוב על כל בני עמו, לבורגני המענג את אחיו הסוחרים במסיבות עונג שבת – כדברי אורי צבי גרינברג בשירו על ביאליק בספר **כלב בית**. בארץ-ישראל הותקף ביאליק

על ידי הצעירים מעשה יום ביומו, חזר בכל ערב לביתו והוא שותת קלון (כדבריו על אביו בשירו המאוחר "אבי", שנכתב בעיצומה של המתקפה נגדו). הוא הבין כי חלפה שעתה של האישיות הגדולה והנערצת. הגיעה שעתם של ננסים המעמידים פני ענקים.

בהרצאה אחרת התריע על הסכנה הנשקפת לעירו תל-אביב, שעלולה לדבריו להיעשות, בתוך זמן קצר, עיר לבנטינית, ללא תרבות וללא מלט מלכד. לנגד עיניו הלכה ירושלים ונעשתה בת מונופולין לתורה, בעיקר בזכות האוניברסיטה שהוקמה ב-1925 על הר הצופים, ואילו תל-אביב נעשתה עד מהרה עיר של שעשועים קלים: הוקמו בה בית קזינו, בתי קפה, מסבאות, אם לא למטה מזה. ביאליק ניסה בכל כוחו להביא להיווצרותן של מובלעות של תרבות "קאנונית" בתוך עירו, ובעצמו הפשיל שרוולים והרים תרומה משלו: הוא הרצה על אגדות חז"ל בשלוחה התל-אביבית של האוניברסיטה העברית, הוא יזם את פעילויות "עונג שבת" בבית "אוהל שם" שהוקם ביוזמתו, הוא תרם מכספו שלו כדי להביא את להקת "הבימה" לתל-אביב והרצה בכל הצגת בכורה שלה, הוא פתח תערוכות של אמנים ארץ-ישראלים וחיבר הקדמות לתכניות שלהן, הוא יזם את המקומון הראשון **ידיעות תל-אביב**, וחיבר למענו מאמר פרוגרמטי מפורט המתווה קווים לעשייה מוניציפלית ראויה לשמה.

לתקנת ערבים ויהודים – זה בצד זה

למרות קנאותו לתרבות העברית המקורית, הוא דיבר לא אחת בזכות לשון יידיש, שממילא תבוא עליה כליה, ואין צורך להילחם בה ולבטל את כל קנייניה לאלתר. בזמן שאחדים מחבריו, כגון שותפו לעריכת **השילוח**, יוסף קלוזנר, הצטרפו ל"גדוד מגני השפה העברית" ונלחמו בקנאות בכל מילה זרה, גילה דווקא המשורר הלאומי סבלנות וסובלנות כלפי אותה תופעה תרבותית שלא הציבה, לדעתו, סכנה ממשית למעמדה של העברית. חרף לגלוגו על אותם מבין חסידי לשון יידיש שביקשו להכריז עליה כעל השפה הלאומית, הוא המליץ לחבריו שעלו אתו ארצה לבל ייכנעו לקנאותם חסרת הפשרות של הֶבְרַאִיסְטִים, ולבל יוותרו על יידיש כעל שפת העראי של רבים מבני דור המדבר עד שיימלאו האסמים בר. הוא הִטָּרִים בכשמונים שנה את היחס ליידיש בתקופתנו, הנראה כחסד אחרון למת. ביאליק חזה את תהליך דעיכתה של שפת היידיש עוד בימי חוסנה, לפני שואת יהודי

אירופה. הוא ביקש להציל את קנייניה מן הפליה ועמד באומץ מול אלה שהוקיעו אותו על עמדתו זו.

כתלמידו של אחד-העם, הוא גם לא התעלם מן הבעיה הערבית. ספרו של הרצל, **אלטנוילנד**, מבטא את התפיסה הקולוניאליסטית הישנה, הרומנטית והנאיבית מיסודה. דמותו של הערבי בספר זה, ראשיד ביי, מלאת שבחים לציונות על שהביאה ברכה לנייטיבז. לעומת זאת, מאמריו של אחד-העם "אמת מארץ ישראל" מעלים את הבעיה בכל חריפותה, בלי כחל ושרק. כמורו ורבו האמין ביאליק כי יש לעשות לתקנתם של שני העמים, כדי שיוכלו לחיות זה לצד זה בארץ. ביצירתו המאוחרת "אגדת שלושה וארבעה" כלול כתב הגנה על מדיניות ההבלגה של וייצמן ושל הפלג המתון ביישוב שקיבל את מדיניותו, ובמקביל – כתב קטרוג בגנות הסכסוכים והחשבונות העוברים ללא תכלה מדור לדור. כל הכורה און לנאומים הנשמעים בחצר שְׁלֹמֶה יגלה את הטיעונים שנותן ביאליק ביד מי שעתיד להיאבק על השלום במרחב השמי.

גם באגדה "שלשלת הדמים" כלול מניפסט סמוי, שלא קשה להבין את טיבו. כדי שלא יזרעו דבריו מהומת שווא ויביאו לידי סכסוך ופירוד, הוא לא התנבא בנאומיו מה יהיה בסופה של שלשלת הדמים, אך באגדה המרחיקה את עדותה הוא חזה תהליך ממושך של התפייסות, שבו הצדדים הנצים מוותרים על גאוה ועל דעות קדומות ועל רגשות איבה נושנים, ומפנים מקום לדו-קיום בשלום.

תורת מוסר חדשה שתשפיע על האנושות כולה

בנאומו לרגל הקמת האוניברסיטה טען ביאליק כי הארץ הזאת סגולה יתרה ניתנה לה: להפוך באחרית הימים גם את הקטנות לגדולות. מתוך קומץ רועים, נוקדים ובולסי שקמים, קמו אבות האומה ונביאיה, שנתנו לעולם את התשתית לתרבותו הדתית והמוסרית. תופעות שראשיתן מצערה, הפכו לימים לתופעות אדירות, חובקות זרועות עולם. הוא הזכיר לשומעיו כי לפני כארבעת אלפים שנה הגיעו אל הארץ מאור-כשדים שבטים של רועים נוודים, עם קטן ודל, שהוציא מקרבו את אבן השתייה לתרבות המערב. לאחר הצהרת כורש הגיעו ארצה כמה רבבות מגולי בבל, שלא היו אלא ציבור קטן ודל. לא עברו אלא שלוש-מאות שנה ובארץ קטנה זו בישר אחד מבני ישראל, בן הנגר, על קץ העולם האלילי. והנה באה הכרזת

בלפור – ועם ישראל מתלקט לארצו בפעם השלישית. ביאליק הביע את משאלתו ואת אמונתו שגם הפעם, מתוך כותלי בית מדרשו של עם עני ודל, תצא תורה חדשה – תורת הכרת האחריות על גורלה של האנושות כולה וקנייני תרבותה – ותתפשט בכל העמים, כי אחרת לא הייתה ההיסטוריה טורחת להביאנו לכאן בפעם השלישית, וכדבריו: "הרי לא לחינם הנחתה יד אלוהים את העם הזה בין מצרי שאול ומצוקות שחת דרך ארבעת אלפים שנה ותשיבהו אל ביתו זאת הפעם השלישית." מהי אותה תורת מוסר חדשה שעתידיה לצאת מכאן ולהשפיע על האנושות כולה, את זאת אנו עדיין מצפים לדעת. ביאליק, שתחזיותיו כאמור לא נתבדו מעולם, השמיע כאן נבואה המצפה עדיין למימושה.

התבוננות רטרוספקטיבית במהלכים הגדולים של ההיסטוריה העולמית, במאה השנים האחרונות, תוכיח למעלה מכל ספק כי מכל תמורה גלובלית הרת-גורל יצא עם ישראל – באופן פרופורציונלי לגודלו – ניזוק יותר וחבול יותר מכל העמים: בעקבות מלחמת העולם הראשונה והמהפכה הרוסית חרבו העיירה היהודית ומרכזי התרבות של יהדות מזרח אירופה; מלחמת העולם השנייה כרוכה הייתה ומשולבת, כידוע, בשואת יהודי אירופה; בימי המתח הבין-גושי, בעוד ישראל משליכה את יהבה על ארצות-הברית ומנהיגיה, חימשה ברית-המועצות את אויביה של המדינה הצעירה והחזיקה את היהודים שנותרו בה מאחורי מסך ברזל. בנפול ברית-המועצות ובהתגבר הטרור המוסלמי, שוב משלמים היהודים ומדינת ישראל את המחיר הכבד ביותר בגין המהלך הגלובלי החדש.

אפשר לשנות רק תהליכים קטנים בהיסטוריה

אבל יש גם צד שני למטבע, שהרי מכל רעה – קשה ואכזרית ככל שתהא – צמחו בתולדות עם ישראל גם תופעות חדשות ורעננות, מעוררות תקווה ואופטימיות: חורבנה של העיירה הוליד את היישוב הארץ-ישראלי – בעיר ובמושבה, בקיבוץ ובכפר; פוגרום קישינב הוליד את כוח המגן העברי: את הארגונים להגנה עצמית, את הגדודים העבריים, ובסופו של דבר, גם את צבא ההגנה לישראל; ללא תוצאותיה הנוראות של השואה, ספק אם היו חברות ארגון האומות המאוחדות מכריזות על הקמת המדינה.

ומה הפעם? מה יהיו תוצאותיה המבורכות והקונסטרוקטיביות של תופעה כה הרסנית כתופעת הג'יהאד העולמי? מה יהיו תוצאות איומיהם של משטרים

טוטליטריים, כמו אלה המגיעים כיום מאירן ומן החיזבאללה הנתמך בכספי אירן?

ביאליק, שכל הפרוגנוזות שהשמיע נתמששו תמיד במלואן, טען כי לא לחינם הגענו הנה בפעם השלישית: גם הפעם נעמיד תורה חדשה לאנושות, כפי שהעמדנו בימי הבית הראשון והשני. הנה, ביכולתנו לסייע לעולם, כפי שסייענו בזמן הפיגוע במלון בטאבה; ביכולתנו למכור ידע לאומות העולם בתחום המלחמה בטרור, כי צברנו לאסוננו ניסיון לא קטן בתחום זה; עלינו לסייע בניסוחה של אמנה בינלאומית למלחמה בטרור, שבעזרתה אפשר יהיה למגר את תופעת הטרור הבינלאומי, כפי שבמאות הקודמות הצליחו המעצמות הקולוניאליסטיות למגר את תופעת הפירטים, שאיימה על שלומו של עולם הסחר הימי ועל שלמותו.

מורשת הפוזיטיביזם של אחד־העם – ותרגומה המעשי

ביאליק חשב שאת מהלכיה הגדולים של ההיסטוריה אי אפשר לשנות. אפשר לשנות תהליכים קטנים, אך לא את האבולוציה האנושית בכללה. העולם הגיע, לצערנו, לשעה שבה שתי אפשרויות עומדות לפניו: לכוף ראשו וללכת לאבדון, או להילחם ולהגדיל את הסיכוי לצאת מן הגיהנום מחוזקים ומחושלים. ביאליק היה אומר כי "אין בודקין בשעת הסכנה", והיה מקדש את האמצעים הנחוצים למלחמה בטרור, המאיים להסיג את הישגי הדורות ולדרדרם לתהום שאין ממנה תקומה.

כאמור, את הפוזיטיביזם ירש ביאליק מרבו ומורו, אחד־העם, אך הוא תרגם את הרעיונות הפוזיטיביסטיים, מורשת הוגי הדעות הרוסים, לעשייה של ממש. בבואו ארצה, הוא החל בהקמת מפעלי תרבות רבים, תרם ללא חשבון מזמנו, והבין כי "בשעה זו" על האמן לרדת ממגדל השן שלו ולהתערב בציבור – להיות אף הוא חלוץ ולקחת חלק במעשה בראשית, גם אם יעלה הדבר במחיר אובדן "הרמה האמנותית" של יצירתו, ובמחיר אובדן יוקרתו האישית. כשם שסטודנטים ותלמידי ישיבה עזבו אז את ביתם והיו לחלוצים, חוצבי אבנים וסוללי כבישים, כך יכול גם הוא, המשורר הלאומי, להפשיל את שרווליו ולשלוח ידו במלאכה שימושית – בכתבת שירי ילדים לגן העברי, בהכנת ספרי לימוד לבתי הספר, במתן הרצאות עממיות לציבור הפועלים ובעלי הבתים, וכיוצא באלה פעולות תרבות וחינוך שימושיות, חסרות הילה של יוקרה. ביאליק ראה בכך ירידה לצורך

עלייה: אין כל רע ב"עבודה שחורה" ובהתבזות זמנית בביתך שלך למען עתיד טוב יותר.

מה, אם כן, היה ביאליק עושה, או ממליץ לעשות, כיום, כאשר ברור לכול שארגוני הטרור כמוהם כגידול ממאיר בעל ממדים גלובליים, שנתפשט בחלל שנפער לאחר התמוטטות ברית-המועצות, וכי הטרור הפלשתיני נגד ישראל אינו אלא אחת משלוחותיו של הטרור המוסלמי הבינלאומי. ראוי לזכור, בימי המלחמה הקרה, חרף המתח הבין-גושי והחשש מסכנת האטום, השכילו מנהיגי המעצמות לשמור על איזון עדין ועל "עמימות שימושית", במונחי קסינג'ר. משהופר האיזון בין הענקים, צצו החגבים, נושאי רעיון הג'יהאד, ובידיהם אמצעים לא מתוחכמים, אך בעלי פוטנציאל הרס עצום, העלולים – בהיעדר אחריות ובקרה – להפוך ארץ נושבת למדבר שממה. באיחור ניכר מנסות ארצות המערב לתור אחר החלטות וצעדים אופרטיביים למלחמה בטרור, ונקלעות שוב ושוב לדרך ללא מוצא.

מה היה ביאליק ממליץ לעשות היום?

האם ניתן לעשות משהו נגד מהלכיה הגדולים של ההיסטוריה? ברי, אין בידי המערב צעד אפקטיבי אחד ומוחץ שיחסל תופעה כה נרחבת, הזוכה לתמיכת העולם השלישי, לסיוע ממדינות הנפט ולסיוע עקיף מצד גורמים אינטרסנטיים המוכנים לעצום עין ולסכור פה. לפיכך, יש לפנות לשורת צעדים שתחליש לפחות את התופעה, גם אם לא תביא למיגורה הגמור בעתיד הקרוב. בצד עבודת נמלים (תרתי משמע!) אפורה ויום-יומית של אנשי מודיעין וביטחון, יש לערוך טיפולי שורש אחדים, שאת תוצאותיהם לא ניתן יהיה אולי להרגיש תכף ומיד: על אונסק"ו ליזום בדיקה של ספרי הלימוד בארצות האסלאם, לרבות הרשות הפלשתינית, ולפסול ספרים המכילים דברי הסתה וגזענות; עליה להקליט דרשות במסגדים שהוקמו בארצות המערב ולסגור אותם מסגדים שדרשותיהם כוללים דברי עידוד למפגעים; על המערכת הבנקאית הבינלאומית לחוקק חוקים האוסרים על הבנקים, לרבות אלה השוויצריים המבוססים על עקרון הסודיות, להחזיק כספים של ארגוני טרור.

רצועת עזה, למשל, יכולה לשמש מעבדה ומקרה בוחן להפיכת טרוריסטים לבני אדם פרודוקטיביים ושוחרי שלום. אם יטיל העולם סנקציות מחמירות על מממני

הטרור וכביד עולו עליהם, ויחד עם זאת יתמוך בהקמת מפעלים עתירי כוח אדם בעזה ובנותיה ויפקח על המסגדים, יש כמדומה סיכוי שאותם מפגעים המקבלים עידוד מחבריהם וקרוביהם להקריב עצמם על מזבח מולדתם ודתם, לא יקבלו את דברי העידוד הללו, והאנרגיה תנוקז למפעלים קונסטרוקטיביים ונושאי רווחים.

נגד התחסדות צדקנית

מאחר שבהרכבו הנוכחי אין האו"ם מסוגל לאשרר אמנה ראויה לשמה למלחמה גלובלית בטרור (שכן מדינות פרו־פלשתיניות, שהן עיקר מניינו של הארגון, רואות בטרור נגד ישראל אמצעי לגיטימי), יש להקים "מטבחון" של אותן מדינות המוכנות להירתם למלחמת חרמה בטרור, ו"לקרוא לילד בשמו" ללא התחכמויות סמנטיות. יש אף להכביד על אזרחיהן של מדינות התומכות בטרור במעברם מארץ לארץ, כפי שנוהגים שלטונות ההגירה וביקורת הדרכונים בארצות־הברית. אפשר שהקשיים שיוערמו על האוכלוסייה המוסלמית, בחלקה תמימה ושוחרת שלום, יגרמו לגורמים המתונים להוקיע את הטרוריסטים ולהקיאם.

למי שיטען בהתחסדות צדקנית שצעדים כאלה יפגעו בזכויות הפרט של המוסלמים ובחופש הפולחן שלהם, יש לענות שמול זכויות אלה, הראויות אמנם לכל הגנה, עומדת זכות חשובה ואוניברסלית פי כמה: זכותו של הפרט באשר הוא לשרוד, לנהל את חייו ולטפח את דור העתיד ללא אימה משתקת. אם לא יינקטו צעדים כאלה וכיוצא באלה בהקדם, ייאלץ העולם הנאור, בסופו של דבר, לפנות לאמצעים בעלי אופי אפוקליפטי, שניתן היה למונעם אילו התלכדו ממשלותיו ויצאו למלחמה בארגוני הג'יהאד בזמן. הוא שאמרו חז"ל: "כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי – סופו שנעשה אכזרי במקום רחמן" (קוהלת רבה ז טז).

